ਕਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਅੰਗ ਸੀ ਮਧਾਣੀ

ਅੱਜ ਮਧਾਣੀ ਦਾ ਰੂਪ ਹੀ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਮਧਾਣੀਆਂ ਤਾਂ ਬਿਜਲੀ ਨਾਲ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਜੋ ਪੁਰਾਤਨ ਮਧਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਮਧਾਣੀ ਹੱਥ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਦੀ ਸੀ।

ਉਹ ਬਰਤਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਿੜਕਣ ਲਈ ਦੁੱਧ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਟੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਉਪਰ ਇਹ ਚਾਟੀ ਰੱਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ 'ਨੇਹੀਂ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਧਾਣੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਧਾਣੀ ਨੂੰ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਘੁਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰੱਸੀ ਨੂੰ 'ਨੇਤਰਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਤਣ ਸਮੇਂ 'ਚ ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਮਧਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਘਰ ਨੂੰ ਬਰਕਤ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਰਾਜ਼ ਸੀ ਇਹ ਮਧਾਣੀ। ਮਧਾਣੀ ਰਿੜਕਣ ਨਾਲ ਬਾਹਾਂ ਦੀ ਕਸਰਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚੂੜੀਆਂ ਦੀ ਛਣ-ਛਣ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਛਣ-ਛਣ ਨਾਲ ਮੁਟਿਆਰ ਅਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਹੈ :

ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਾਂ ਚੂੜਾ ਛਣਕੇ ਵੇ,
ਕਦੀ ਆ ਜਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਬਣ ਕੇ ਵੇ...

ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਮਧਾਣੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ਲਾਘਾ ਦੀ ਪਾਤਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਟਿਆਰ ਮਧਾਣੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦੀ ਨਹੀਂ ਥਕਦੀ। ਮਧਾਣੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦੀ-ਕਰਦੀ ਮੁਟਿਆਰ, ਨਾਲ ਹੀ ਅਪਣੀਆਂ ਗੋਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ :

ਮੇਰੀ ਰੰਗਲੀ ਮਧਾਣੀ, ਬਾਹਾਂ ਗੋਰੀਆਂ,
ਮੈਂ ਲੋਏ-ਲੋਏ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕਾਂ...

ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਸ਼ਗਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਮਧਾਣੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸੱਗੀ ਫੁੱਲ ਪਹਿਲੀ ਸੋਹਣੀ ਸੁਨੱਖੀ ਮੁਟਿਆਰ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਮਧਾਣੀ ਨੂੰ ਨਾ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ-

ਸੱਗੀ ਫੁੱਲ ਦੇ ਪੈਣ ਚਮਕਾਰੇ,
ਮਧਾਣੀ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰੇ।
ਕਿਤੇ ਭੁੱਲ ਨਾ ਜਾਈਂ ਮੁਟਿਆਰੇ...

ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਗਹਿਣਾ ਹੱਥ ਵਾਲੀ ਮਧਾਣੀ ਅੱਜ ਵਿਰਲੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਵਿਰਲੀਆਂ ਹੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਇਸ ਮਧਾਣੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤਕਰੀਬਨ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਹੀ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ:

ਮਧਾਣੀ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰੇ
ਕਿਉਂ ਭੁੱਲ ਗਈ ਤੂੰ ਮੁਟਿਆਰੇ...

ਮਧਾਣੀ ਦੇ ਰਿੜਕਣ ਦੀ ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਾਰੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ਗਵਾਰ ਬਣਾ ਹੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਅਪਣੇ ਆਪ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਣ ਨੂੰ ਮਨ ਕਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ :

ਜਦ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਮਧਾਣੀ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ,
ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਬਾਣੀ ਚੇਤੇ ਆਉਂਦੀ ਸੀ...

ਠੀਕ ਹੈ ਅੱਜ ਸੱਭ ਕੁੱਝ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਹੱਥ ਵਾਲੀ ਮਧਾਣੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਿਜਲੀ ਵਾਲੀ ਮਧਾਣੀ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅੱਖੋਂ-ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਹੱਥ ਵਾਲੀ ਮਧਾਣੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਿਜਲੀ ਵਾਲੀ ਮਧਾਣੀ ਮਿੰਟਾਂ-ਸਕਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਸੋਚ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸਵਾਰ ਸਕੀ। ਸਾਡੀਆਂ ਰੋਜ਼ ਮੱਰਾ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚੋਂ ਮਧਾਣੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਲੱਸੀ-ਮੱਖਣ ਖੁਆ ਕੇ ਛੈਲ ਛਬੀਲੇ ਗਭਰੂ ਤੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣੀ ਖੁੱਲ੍ਹਦਿਲੀ ਦਾ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਲੋਹਾ ਮਨਵਾਇਆ।

- ਭਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਪੁਰਬਾ
ਮੋਬਾਈਲ : 99889-2998

ਇਸ ਅੰਕ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫੋਟੋ ...

ਇਹ ਖਿੱਲਾ ਅਤੇ ਮੁਰਮਰੇ ਸਾਨੂੰ ਬੜੇ ਸੁਆਦੀ ਲੱਗਦੇ,
ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਦਾਣੇ ਭੱਠੀ ਤੋ ਅਸੀ ਰੋਜ ਭੁਣਾ ਕੇ ਚੱਬਦੇ ।

ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਅਣਗੌਲਿਆ ਅਤੇ ਅਣਦੇਖਿਆ ਖੰਡਰ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਬੇਗਾਨੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਅਪਣੇ ਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਹੈ, ਹਵੇਲੀ ਦੀਵਾਨ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਜੀ ਦੀ।